

NEM POLITIKUS, NÉZŐ

– fejezet egy Móricz-
monográfiából

Móricz 1919-ben épp negyvenéves volt. Beérkezett író, háromgyerekes családapa, akinek az életében minden történelmi vihartól függetlenül bekövetkezhetett volna egy „életközép-válság”. Könnyen kerülhetett volna olyan lelkiállapotba, amikor végig kell gondolnia, oda jutott-e vajon, ahova fiatalon szeretett volna, s amikor számot vet vele, hogyan szeretné folytatni személyes életét és írói tevékenységét. De az ő negyvenedik születésnapja körül szó sem lehetett effajta nyugodt, csöndes gyöttrődésről – az ország maga is felkavaró fordulatok sorát élte át, az első világháborút követő forradalmak pedig nemcsak Móriczot, de több írotársát olyan döntésekre készítették, amelyek következményeit aztán a Horthy-korszakban sokáig viselni voltak kénytelenek. Ezeket a hónapokat vizsgálva különösen vigyázni kell arra, hogy ne utólagos tudásunk birtokában ítéljük meg azokat a lépéseket, amelyeket az írók gyorsan változó körülmények között, elsősorban az irodalomra, annak intézményrendszerére és saját írói pályájukra gondolva hoztak meg, de amelyek már akkor is, később pedig még

inkább politikaiaknak minősültek. Móriczot még akkor is „lekommunistázták”, a Tanácsköztársaság alatti magatartását idézték felhánytorgatva, amikor a harmincas évek elején a határrevízió szükségességének megkérdőjelezésével és ebből következően hazárulással vádolták meg. Nyilvánosan kisebb indulattal, a naplójában viszont bőszyűlten reagált erre a vádra 1931-ben:

„Nem a kommunista vád ellen tiltakozom, mert ha az volnék, és szívvel és meggyőződéssel volnék az, akkor vállalnám, mint ahogy mindent vállalok, amit életemben tettem, mert mindent meggyőződésből és lelki odaadásból tettem, ha mit tettem. Hanem az ellen tiltakozom, hogy alacsony vádat ragasztanak a nevemre. Mert az, amit rám kennek, az nem szent és tiszta kommunistaság, amilyen volt a Jézus Krisztusé, csak rablásnak és tolvajságnak a vádja, holott én sem nem raboltam, sem nem gyilkoltam... Hát gyerünk urak – fenét urak –, pribékek, s nézzünk szemébe annak a szennyes vádtengernek, amit ellenem dobtatok.”¹

Móricznak és a Tanácsköztársaságnak a kapcsolata, nem meglepő módon, a szocialista időszakban született monográfiákban különösen kedvelt téma volt – az író tetteit és a kommün utáni meghurcoltatását ugyanúgy fel lehetett hozni szocialista-kommunista voltának igazolására,² mint a földreformot vagy a színházba beengedett proletárokat üdvözlő újságcikkeit. A Tanácsköztársaság tervei közül egyértelműen a parasztsággal kapcsolatosak érdekelték Móriczot leginkább, egyébként íróként, újságíróként vállalt szerepet a „kommunizmus” idején. 1919 feb-

1 Idézi: CSÉVE Anna, *Előszó = MÓRICZ Zsigmond, Naplójegyzetek 1919*. Budapest, Noran, Századok legendái, 2006. 6. o.

2 Czine Mihály még effajta víziókra is ragadtatta magát, épp az 1919-ben Móriczsal történeteket elemezve: „Ha Magyarország a szocializmus tűzhelye marad, Móricz Zsigmond ezzel a hittel s a hozzá tisztuló eszmeiséggel talán a magyar irodalom Gorkijává nőhetett volna. Művészi terveiből pedig talán a magyar *Új barázdát szánt az eke*, a népi forradalmaknak a világirodalomban is oly ritka nagy regénye.” CZINE Mihály, *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, Budapest, Szépirodalmi, 1960. 524. o. Ehhez kissé hasonló, nagyívű látomása Horváth Mártonnak is támadt, Petőfi kapcsán: „Ha köztünk lenne – nemcsak a harcos és munkás népünk láttán dagasztaná újra keblét az indokolt nemzeti büszkeség. Látná, hogy nép, országgyűlés, kormány, honvédség – egy és ugyanaz, és intézményeinkben az ő forradalmi szelleme is testet öltött.” Idézi: MARGÓCSY István, *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011. 302. o.

Zágráb, 1946. május 1. Az első sorban középen a zászlóvivő Sinkó Ervin

ruárjától áprilisáig a Néplap (amely a Földművelésügyi Minisztérium kiadványa volt) szerkesztésében vett részt.³ Azoknak a lapoknak a felsorolása is beszédes, és kétségtelenül a munkáshatalommal való együttműködését mutatja, amelyekbe ebben az időszakban dolgozott: „főmunkatársa lesz a *Világszabadságnak*; ír a *Pesti Futárba*, az *Emberbe*, a *Vörös Lobogóba*, a *Somogyi Vörös Ujságba*, az *Érdekes Ujságba* és az *Ifju Proletárba*.”⁴ Ady halála után a Vörösmarty Akadémia elnöke lett, de már barátja betegsége idején is ellátta az elnöki teendőket – az alakuló ülésen, 1918. december elsején (vagyis a polgári forradalom után, de még a kommün előtt) a következő írók voltak jelen: „Elnök: Ady, alelnökök: Babits Mihály és Móricz Zsigmond. Főtitkár: Schöpflin Aladár. Titkár: Tóth Árpád. A december 1-i alakuló gyűlésen jelen vannak: Babits Mihály, Barta Lajos, Füst Milán, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád,

Schöpflin Aladár és Szini Gyula.”⁵ Nem a „kommunizmus” rendezte egy társasággá ezt a mai szemmel is impozáns névsort, hanem az irodalmi intézményrendszer megújulásának vágya – azé a megújulásé, amelynek már éppen ideje lett volna követnie a beszédmódban egy évtizeddel korábban bekövetkezett változást. A Társaságnak, természetesen, volt az irodalmon túlmutató célja is – pusztán a megalakulásával válasz kívánt lenni az első világháborúra és a majd Trianonban aláírt békeszerződés már akkoriban terjedő változataira. Móricz a megnyitó beszédében a kultúra erejét állította a középpontba, a Társaság céljaként a következőt jelölve meg: „Igazolni a világ előtt a magyar kultúra nagyságát és életképességét, igazolni a »lövészárkok gonosz perspektíváján át ellenséggé lett nyugati népek előtt... hogy ez az ezeréves magyar kultúra Európa gyermekeinek szellemi élete...«”⁶ Írói feladatokat vállalt tehát Móricz ekkoriban – még az is annak minősíthető, hogy „az írói Direktóriumnak és az Írók Szakszervezete Végrehajtó Bizottságának”⁷

3 Bár csekély lelkesedéssel írt a naplójában erről a lapról: „A földművelési miniszter Néplapját nem szerettem, az a népbútítás közlönye volt, s egy önálló néplapra gondoltam.” MÓRICZ Zsigmond, *Napló-jegyzetek 1919*. 262–263. o.

4 CZINE 1960: 521. o.

5 CZINE 1960: 509–510. o. Ady Endrét távollétében választották meg elnöknek.

6 CZINE 1960: 510. o.

7 CZINE 1960: 521. o.

A bécsi emigrációban. Balról a harmadik (ülő) alak Sinkó Ervin.
A felső sorban áll Sinkó Ervinné. Bécs, 1922. június

tagja lett. 1919 januárjában a Kisfaludy Társaság is tagjai közé választotta – hogy aztán még ugyanennek az évnek az őszén ki is zárassák onnan. A szocialista időszakban az író minden egyes effajta lépését nagy örömmel tárgyalták, a kommunizmus a húszas-harmincas években vele kapcsolatban nem egyszer előkerülő vádjához viszont egy másik esemény szolgáltatta az alapot.

Móricz 1919. augusztus 19-től 25-ig vizsgálati fogságban volt, Szentendrén. Fogva tartói nem is tudták pontosan, mivel vádolhatnák meg, tőle igyekeztek megtudni, miként „szolgáltatta a bolsevizmust” – vádemelés nem történt, de arra elég volt ez az egy hét, hogy a *kommunistagyánú* ráragadjon Móriczra. Az elfogás oka, saját elmondása alapján, ennyi volt: „Voltaképpen nem volt ellenem semmi vád, vagy gyanú, csak az, hogy a kommün utolsó napján felvettem azt az 56 000 koronát (ami járt a kiadótól). Ebből következtették, hogy nagy kommunista voltam, és emiatt fogtak el, zártak be és nyomoztak egyéb bűnök után.”⁸

Nagy Péter és Czine Mihály, ahogy már utaltam erre, minél nagyobbra kívánta növeszteni Móricz akkori szerepvállalásának

jelentőségét – a kérdés az, vajon az lenne-e most a feladat, hogy minél gyengébbnek mutassam a lelkesedését, bagatellizáljam a komműnt közvetlenül megelőző, illetve azalatt tett lépéseit? Ez már csak azért sem tűnik járható útnak, mert a Móricz-kortársak akkori tettei, esetleges, mára (vagy már akkor is) „köpönyegforgatásnak” tűnő lépései, éles váltásai a húszas években is heves vitákat váltottak ki – gondolok itt Babitsra vagy Kosztolányira, akit 1923-ban a Bécsi Magyar Újság névtelen cikkében egyenesen „Kosztolányi-Kameleon Dezsőként” emlegettek. Abban biztos vagyok, hogy hiba lenne Móricz forradalmat váró megszólalásait, vagy Ady rá alkalmazott, egykor sokat, ma kevesebbet idézett megállapítását, miszerint „önmagában felér egy forradalmi szabadcsapattal”, annak igazolásaként felhozni, hogy 1918 végén, 1919 elején éppen az a forradalom jött el, amit „az írók, az értelmiség legjobbjaival maga Móricz is várva várt, sőt működésével többé-kevésbé Ady nyomában elő is készített”.⁹ Egy 1919. augusztus 12-re datált naplójegyzetből világosan látszik, hogy Móricz megtapasztalta – a forradalmat költőként

8 Idézi: CSÉVE 2006: 7. o.

9 NAGY Péter, *Móricz Zsigmond* (harmadik, javított kiadás), Budapest, Szépirodalmi, 1975. 173. o.

Varga Mátyás

FERIA SEXTA / 6

[*velum templi scissum est*]

negyvenhét napot vártál erre a viharra, hogy erős széllel és villámlással végre megérkezzem. nincs benned továbbra

sem irgalom. a sarokban ülsz a földön. a tapéta elengedne, de a por otthonosságát továbbra is gyanakodva figyeled. –

a cél előtti fásultságban, hogy vezeklésed véget érjen, egy hatalmas állat teste alól kell már csak kikászálódnod; talán

odébb húzódik. – akik még élnek, távolról nézik vergődésedet. – az eső bever az ablakok alatt; s a rothadás újraindul a falakban.

FERIA SEXTA / 6

[*sicut leo in silva*]

mi kapcsolja össze az egykori gyűlöletet a mai rettegéssel? – őseid, csak azoknak a fáknak a nevét tanították meg, amiket

eltűzeltek. – a kielégülés végképp zűrzavaros: mit adhat egy csupasz bőrfelület annyi névtelenségből? persze, az al-

jasságot is önmagadon mutogatod. de kimagyarázhatnád ezt is nyilván, ha volna egy *másik* test legalább egy időre

vizionálni és sürgetni egészen más, mint személyesen átélni: „Mindenki, aki ember és tisztalelkű, kell, hogy kihulljon a forradalomból, ott csak a szájasok és üvöltők, a becstelenek és közönségesek, a pimaszok érvényesülnek, sőt a csalók, gyilkosok, a jasszok, zsebtolvajok, az útonálló rablók, a börtöntöltelékek. Ha költő még valaha a forradalmat énekled, úgy énekeld: hogy rátok fogom szabadítani az elfojtott gaz elemeket, amelyek föl fognak égetni, mindent, ami szépet és jót mi költők, próféták, vátesek és igaz emberek valaha teremtettünk.”¹⁰

Csak irigyelni tudom Czine Mihály egykori magabiztosságát, amellyel kijelentette: „Móricz Zsigmond tanácsköztársasági útját értjük.”¹¹ Ma nemcsak Móriczét, de több kortársáét sem értjük pontosan – Móricz esetében viszont az a szerencsénk, hogy nem egyszerűen a már elődeink által is ismert tényeket és szövegeket kell újraértelmeznünk. Hiszen új szövegegyüttes is rendelkezésünkre áll, ráadásul nem pusztán kéziratos változatban: a *Naplójegyzetek 1919* címmel 2006-ban megjelent kötetben a nagyközönség is megismerkedhetett Móricz az 1919 tavaszán-nyarán írt feljegyzéseivel. Ha nem is zseniális mű ez a könyv, amelynek egy részét Móricz *Kommunizmus után. Egy magyar író naplója* címmel kiadásra is előkészítette (feltételezhetően, „Babits Mihály Magyar költő ezerkilencszáztizenkilencben című írásához hasonlóan, az ellenforradalmi támadások válaszművének szánta”),¹² azért is fontos munka, mert az akkori, zaklatott időszakról nagyon kevés egykorú, nem torzító visszaemlékezésésként rögzített szöveg maradt ránk.¹³ Ma már az sem tartható tehát, amit Nagy Péter állít, hogy a „forradalmak kora” olyan külön írói korszak Móricz pályáján, amikor jelentős műve nem született. (Hiszen a többször, többek közt ekkor is megírni tervezett Dózsa György-regény,¹⁴ illetve a *termelőszö-*

10 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919*. 260–261. o.

11 CZINE 1960: 519. o.

12 CSÉVE 2006: 8. o.

13 CSÉVE 2006: 8. o.

14 Ez a regény egyébként sokkal inkább a kommun utáni meghurcoltatás idején vált fontossá Móricz számára, menekülni szeretett volna ebbe a feladatba, ahogy a meseírásba, mesegyűjtemény összeállításába is.

vetkezeti regény nem készült el.) Az akkori naplójegyzetek, épp sajátos státuszuk és egyediségük okán, mindenképp jelentős műként értékelhetők, még ha a háború alatti kéziratok *Tükör*-kötetek írásmódját folytatják is leginkább, vagyis ebből a szempontból nem jelentenek új fejleményt.

A naplójegyzetek alapján a korábban annyira világosnak tűnő „tanácsköztársasági út” igen bonyolultnak mutatkozik. Bár Czine maga sem állította be egyértelmű lelkesedésként és a kommunért való tevékeny harcként Móricznak ezt az időszakát: „A teljes kép kedvéért a Fáklya fényének elhalványodásáról is szólnunk kell. Móricz Zsigmond – bármily lelkesen vállalkozott a proletárforradalom szolgálatára – nem bírta mindig a fő sodorban maradni. *Az események túlnőttek rajta*; hite egy határon túl nem pótolta az elméleti tisztánlátást.”¹⁵ Az általam kiemelt rész egyébként azért érdekes, mert arra enged következtetni, hogy Czine sokkal többet ismert Móricz naplójegyzeteiből, mint ahányszor idézőjelek közt hivatkozott rájuk – a fordulat ugyanis erősen emlékeztet erre a bejegyzésre: „*az idők túlnőttek a fejem fölött*, s egyáltalán nem érttem meg: anarchiának tartottam a kiűtött kommunizmust. Ez az egy pont érdekelt benne: a termelő szövetkezetek, a socializált nagybirtok. Ehhez gratuláltam Hamburgernek. Ő rögtön meghívott, hogy ha legközelebb lemegy Kaposvárra, megmutatja. Én nemigen örültem a meghívásnak, mert nem akartam úgy feltűnni az emberek előtt, hogy én a kommunizmus előharcosa vagyok.”¹⁶

Czine óvatossága tehát abból is következhetett, hogy tudta – Móricz útja nem a lelkesedéstől a kiábrándulásig ívelt, kezdetektől kétségek gyötörték. Amelyek nem is feltétlenül és kizárólag a politikai nézeteivel függtek

15 CZINE 1960: 525. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Zs.) Nagy Péter a következőt írja: „Egy pillanatra sem torpan meg, egy pillanatra sem gondol elzárkózásra, vagy éppen visszakozásra: továbbra is a politikai események sodrásával halad.” NAGY Péter 1975: 190. o.

16 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919*. 259. o. Ezzel szemben Czine ezt állította Móricz 1918 decemberében, Kisújszállásra, Kabára, Debrecenbe, Balmazújvárosba tett utazásairól: „Nem téveszti meg a külső kép, a bezűzött vonatablakok és az átmeneti zavar. Meggyőződik: nincs anarchia. A forradalom rendben folyik, s mind a négy helyen a munkások, a vagyontalan szegénység érdeme a rend. Örömmel látja a Turi Daniba vetített álmát: a kétkézi munkások, a kisemberek rendkívüli intelligenciával vették kezükbe sorsuk irányítását.” CZINE 1960: 513. o.

Sinkó Ervin

össze, hanem az őt ért személyes csapásokkal: 1919 januárjában legjobb barátját, Ady Endrt vesztette el, akinek a nagyrészt Móricz által megszervezett temetésén a kommunisták nem képviseltették magukat, mivel a „kispolgárság költőjének” titulálták,¹⁷ márciusban pedig édesapja, Móricz Bálint halt meg váratlanul. Móricz néha lelkesedve, néha hezitálva és kételkedve, de mindössze 1919 májusáig követte a forradalmi eseményeket, ekkor visszavonult családjával együtt a leányfalui házba, ott írta a naplójegyzeteit, és foglalta el a *néző* pozícióját: „Én azonban író vagyok, regényíró, hogy pótoljam én most egy emberöltő korom tanuláspolitikai hiányait? Sose foglalkoztam a földművelés szakügyeivel, s ami mindennél döntőbb: hiányzik belőlem a képesség, hogy a nyilvánosság elé álljak és teljes mellettel vessem magam az árba. Szóval egyál-

17 „Az ő temetésekor még a kommunizmus ott tartott, hogy Hamburger, a mai népbiztos kérte meg a kommunistákat, hogy ne használják fel a forradalom költőjének temetését házbértüntetésre. A kommunista párt nevében azt a választ adták, hogy »nekünk Ady Endréhez semmi közünk, ő a kispolgárság költője, mi sem ott nem leszünk, sem távol nem tartjuk magunkat, nekünk ott nincs keresni valónk, egy polgári költő temetésén: önöknek igen.« T. i. a socialistáknak.” MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919*. 94. o.

talán nem vagyok politikus, csak néző. Úgy látszik, ebben az országban mindenki csak néző és élvező: szegény ország.”¹⁸

A visszavonulás valóban elzárkózást jelentett, Móricz a körülötte lévők mikrovilágát, a saját családját, a háznál dolgozó munkásokat, valamint a beérkező híreket figyelve gondolkodott a kommunizmusról – a vizsgálati fogságban történt kihallgatása kapcsán írta a következőt:

„Azt kellett volna mondani, hogy az a vétkem, hogy ahelyett, hogy a bolsevizmust szolgáltam volna, kimentem Leányfaluba és feltörte a tenyerem a kapa, s ott három hónapon át senkivel se beszéltem, ki se mentem az udvarból.

Ehelyett azt mondtam, hogy mielőtt kimentem volna, írtam 5 cikket.

Nagy nevetés.”¹⁹

Móricz Leányfalun nem(csak) maga végzett fizikai munkát, hanem dolgoztatta a ház felújításán, bővítésén munkálkodó kőműveseket, ácsokat. (A feljegyzésekből inkább az derül ki, hogy legfőbb tevékenysége az írás volt, ahogy mindig is, vagyis a kapa által feltört tenyerét kissé a vád miatti hevületében emlegethette.) A munkások megfigyeléséből született feljegyzések többletjelentést kapnak, éppen a datálásuk miatt: miközben az országban a munkáshatalom új kereteit igyekeztek kialakítani, Móricz azt rögzítette, mennyire megbízhatatlanul, pontatlanul végzik a munkájukat a nála dolgozók. Már az első, 1919 májusában született jegyzetben ezt olvashatjuk: „*Csaknem minden lyukat most kell tágitani, vagy a csapat lefaragni, hogy belemenjen a kivéssett lyukba.*”²⁰ Vagy később: „Az összes oszlop ferdén áll, nincs eset rá, hogy jól tudja az ács az oszlopot beállítani.”²¹

A munkásokat megfigyelő író pozíciója azért is fontos itt, mert Móricz, ahogy ezt rögzítette is, egyértelműen az úr helyzetébe került, nem a proletáréba, miközben a saját egyenlete szerint a „proletárdiktatúra = napszamosok uralma az urakon.”²² Azért Móriczot (és nem be-

szélőt vagy elbeszélőt) azért emlegetek itt, mert a naplófeljegyzések nyilvánvalóan egészen közvetlen kapcsolatban vannak az éppen zajló eseményekkel és a valósággal. Mégis fontos tudni, hogy ebben az 1919-ben született szövegegyüttesben, ahogy döntően a korábbi *Tükör*-kötetekben is, nem egyes szám első személyű beszélőt találunk. A megfigyelő férjként, úrként határozatit meg, egyes szám harmadik személyű mondatokban szerepel, ahogy ebben a részletben is:

„– *Fel tetszett ébredni?*

Ez amilyen egyszerű és hízalgó, olyan sértő szó ma. Ma, mikor a proletár élete a kötelező: irányadó, ma azért agyonlövés járna, ha az urak ½ 9-kor ébrednének, mint régen. Az úrnak azonban derogál megmagyarázni, hogy ő ugyan későn kelt, mert tegnap kifáradt, mert Pista helyett dolgozott a mesterrel a csövek lerakásánál, s most törődött az egész teste, ezért ½ 7 helyett ½ 8-kor kelt, s akkor írt, valamit firkált az íróasztalnál, egy kis sarkán az asztalnak, mert tele van rakva még az íróasztal képekkel, hát csak annyit dünnyögött rá egész közönyösen és egyszerűen, hogy:

– Már régen. Olyan fölényel, mintha már 6-kor fölkelte volna.”²³

A feljegyzések az írói tevékenységet érthetetlennek, sőt felháborítóknak és fölöslegesnek mutatják, Móriczot pedig szembeállítják a proletárokkal. És olyan emlékeket idézhetnek fel, amelyeket Kosztolányi Dezsőné írt meg, férjének és az ő egykori újságíró társának, Kun Bélának a találkozása kapcsán (hogy hiteles-e Kosztolányi feleségének visszaemlékezése, az, persze, ez esetben is kérdéses), és amely szerint a „népvezér” azt mondta, az írókra, versekre semmi szükség a proletárállamban, ha egy író nem tanul valamilyen mesterséget és „okoskodik”, akkor ki fogják végezni.²⁴ De Kosztolányi más okból is eszembe jutott az 1919-es feljegyzések kapcsán: Móricz kötetét olvasva sokkal világosabbá vált számomra, hogy az *Édes Annának* miért kell éppen az 1919-et követő időszakban játszódnia. Móricz a felesége, Janka te-

18 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 266–267. o.

19 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 317. o.

20 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 41. o.

21 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 43. o.

22 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 88. o.

23 MÓRICZ Zsigmond, *Naplójegyzetek 1919.* 104. o.

24 Az esetet lásd: KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938. 228. o.

kintetén át mutatja meg, hogyan borul fel cselédek és úrnők addig stabil keretek közt, meghatározott szereposztásban zajló élete, hogyan mosnak a cselédek helyett úrnők mezítláb, teknő mellett állva, és miként szenvednek demonstratívan, abban a biztos tudatban, hogy ez a számukra megalázó helyzet kizárólag átmeneti lehet. A kommün asszonyként való átélésének megértésére is remek részleteket találunk a könyvben – a külső eseményeket ugyanis Móricz a feleségből, a lányaiból és a munkásokból, cselédek-ből álló mikrovilágból kitekintve szemléli.

A gyerekek a felnőttektől eltérő látásmódján, a férj és a feleség harcán való töprengés kapcsolja össze izgalmasan a család megfigyelését az éppen kiépíteni próbált „új világ” megvalósíthatóságának kérdésével. A naplófeljegyzésekben ugyanis sokszor visszatér az ÉN-ek egymásnak feszülése, a hétköznapi ütközetekben a vezető pozícióért folytatott küzdelem, a gyerekek leplezetlen hatalmi harcai, illetve a felnőtt világ felvett álarcjai. A család ebédhez készülődéséről olvashatunk egy ízben, és kapjuk meg a férj-feleség egymás iránti dühének valódi okát:

„Mikor a feleség a kezét mossa, már mindenki az asztalnál van, csak a férj nem.

– Az a szélhámos még most sincs ott?!

Erre már feláll a férj, s iszonyú dühvel megy az asztalhoz, mert idegenek előtt nem magyarázhatja meg, hogy a szó azt jelenti [sic], hogy legutóbb is kihízelegte magának a baszást, s a végén az asszony testére engedte a magot, nem a rongyba, mert nem volt energiája az interpunctust kellő eleganciával végrehajtani.”²⁵

A *Kommunizmus utánban* a család egyes tagjainak egymással folytatott harcától a se-regnyi ÉN tömeggé kapcsolódásához jut el Móricz, megkérdőjelezve az együtt mozgó, együtt gondolkodó, egymásért tevékenykedő tömeg létrejöttének esélyét. Amikor a kommunizmus megvalósíthatóságán töpreng a letartóztatása előtti napon, a következőhöz jut el, feljegyzésének *A kommunizmus pszichológiai lényege* címet adva: „A tiszta

kommunizmus tökéletes logikai végrehajtásában szétszórja az ÉN-eket a földön, és a férfi, nő, gyermek: mind magános, csak magának rabló állat a gyárakban és üzemekben, mint ősei, ős ősei a hegyekben és a vizek partján.”²⁶ A saját világába bezárkózó, önmagát a megfigyelő pozíciójába helyező írónak, férjnek a magánya a legizgalmasabb talán Móricz 1919-es feljegyzéseiben. És ha erre felfigyelünk, akkor nem tudunk Móriczra a Tanácsköztársaság fáklyaként lobogó, a tömeg élén haladó váteszeként gondolni. Egyúttal megértjük, miként bukkanhat fel a naplóban 1919. július 20-án egy híres Heinevers fordítása. Azé a versé, amely az orosz romantikus költő, Mihail Lermontov számára annyira fontos volt, hogy újraalkotva saját, orosz művé formálta át.²⁷ A vers, amely az 1919-es jegyzetek kontextusában is rendkívül beszédessé, az egyedüllét emblematisztikus alkotásává válik, Móricz fordításában a következőképpen hangzik:

*Egy lúcfenyő állt árván
Észak kopár hegyébe,
És álmodott, fehéren,
Befujva hóba-jégbe.*

*És álmodott egy pálmát,
Ki napkeletre, távol,
Árván, némán sinylődik
Egy izzó sziklaszálon.”²⁸*

26 MÓRICZ Zsigmond, *Naplófeljegyzetek 1919.* 300. o.

27 A verset szinte Lermontov alkotásaként szokás kezelni: számomra is annyira fontos volt, hogy a *Korunk hőse* című regényről szóló könyvemben („volt benne valami különös” – M. Ju. Lermontov *Korunk hőse című regénye*, Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Res Poetica 1., 2002) 13 oldalon át elemeztem. Már csak ezért is ért meglepetésként, hogy a versfordítói tevékenységéről nem különösebben ismert Móricz (akinek zsoltsófordításait szokták csak emlegetni) épp ezt a verset fordította le 1919-ben. A Heineverset egyébként átültette magyarra Nadányi Zoltán, Horváth Henrik és Faludy György is.

28 MÓRICZ Zsigmond, *Naplófeljegyzetek 1919.* 174–175. o. A vers fölött az áll: javítva július 27-én.

25 MÓRICZ Zsigmond, *Naplófeljegyzetek 1919.* 113. o.